

Svetlana Alexijevitsj

Wij houden van Tsjernobyl

EEN KRONIEK VAN DE TOEKOMST

Vertaald door Jos Vonhoff en Arjen Uijterlinde

2016

DE BEZIGE BIJ

AMSTERDAM | ANTWERPEN

We zijn lucht, we zijn geen aarde...

M. Mamardasjvili

Voorwoord

In de film *Dromen* van de Japanse regisseur Akiro Kurosawa ontploffen alle Japanse kerncentrales. De berg Fujiyama staat in lichterlaaie en boven de aarde verspreiden zich wolken plutonium 239, strontium 90 en cesium 137. Mensen drinken thee, bespreken hun zaken, maken ruzie, kussen elkaar – ze weten nog niet dat ze allemaal gedoemd zijn. De onzichtbare dood kruipt in hun bloed, hun hersenen, hun lichaam. Alleen ingewijden – een aantal kerneleerden – kennen de waarheid. Een van hen pakt zijn aktetas met ontwerpen en roeit met een bootje de oceaan op om zelfmoord te plegen uit wroeging.

Ik moest aan deze film denken toen ik hoorde over de aardbeving en de niet-aflatende stroom rampen in Japanse kerncentrales.

Dankzij de nieuwe communicatiemiddelen kunnen we de Japanse tragedie realtime zien. Alles speelt zich onder onze ogen af. Alsof we het zelf meemaken. De angst voor het atoom heeft de wereld kleiner gemaakt. Oude politieke categorieën – ‘eigen’ versus ‘vreemd’, ‘ver’ versus ‘nabij’ – zijn niet meer van toepassing. Iedereen herinnert zich dat de radioactieve wolken uit Tsjernobyl op de vierde dag boven Afrika en China hingen. In Europa kopen mensen geigertellers en jodiumtabletten om de opname van radioactiviteit in het lichaam tegen te gaan. Iedereen zit permanent voor de televisie. Het nieuws heeft het karakter gekregen van oorlogsverslaggeving.

We zien ons voor de vraag gesteld: is dit een tragedie voor Japan alleen of voor de hele mensheid? Heeft deze ramp niet onze voorstel-

ling over de duurzaamheid van onze civilisatie aan het wankelen gebracht? De geldigheid van onze waarden?

Alleen angst kan ons iets leren.

De eerste nucleaire les was Tsjernobyl. Zelfs in de Bijbel is een waarschuwing over Tsjernobyl terug te vinden... Maar Tsjernobyl werd geweten aan het totalitaire regime. Aan de onvolkomenheden van de Sovjetkerncentrales, aan technologische achterstand, aan de lamlendigheid en roofzucht in Rusland. De mythe van het atoom zelf bleef in stand. De shock was al snel weer voorbij. Radioactiviteit doodt niet direct en als een mens na vijf jaar kanker krijgt, interesseert dat niemand meer. Er zijn echter – verzwegen – statistieken van onafhankelijke Russische ecologen waaruit blijkt dat als gevolg van Tsjernobyl 1,5 miljoen mensen zijn overleden.

En nu dan de tweede nucleaire les...

Een ramp niet in één, maar in elf Japanse kerncentrales. De naam Fukushima kent tegenwoordig iedereen, net als de naam Tsjernobyl. Fukushima staat nu in hetzelfde rijtje als Hiroshima en Nagasaki. Het militaire en het vreedzame atoom bleken handlangers, beide even dodelijk. De op twee na grootste economie ter wereld stond machteloos tegenover dat 'vreedzame atoom'. Tegenover dat losgebroken natuurelement. Binnen enkele uren – nee, minuten! – had de tsunami hele steden de oceaan in gespoeld. Van de vooruitgang bleef alleen afval van vooruitgang over. Een kerkhof van illusies van vooruitgang. En de zogenaamde eersteklasbescherming van de kerncentrales bleek bij een aardbeving met een kracht van 9 op de schaal van Richter niet meer bescherming te bieden dan het rompertje van een baby.

Kortom, het probleem zit hem niet in de maatschappelijke ordening – communisme of kapitalisme – maar in de verhouding tussen de mens en de technologie die hij gebruikt. Het klinkt vreemd: hoe hoger ontwikkeld de technologie, hoe gruwelijker de rampen – maar zo is het tegenwoordig. De inwoners van Haïti, Chili en Nieuw-Zeeland hebben geluk gehad dat ze geen 'getemd' atoom hebben.

Een paar jaar geleden bezocht ik de Japanse kerncentrale Tomari op het eiland Hokkaido. Eerst zag ik hem vanuit mijn hotelraam – het

leek wel of er aan de kust een ufo geland was, zo volmaakt was de vorm. En hij was zo wit als de vleugels van een meeuw.

De mensen die in de kerncentrale werkten, waanden zich demiurg- en heersers. Ze stelden me vragen over Tsjernobyl. Ze luisterden, en ze glimlachten meewarig. Zoiets was bij hen onmogelijk, zeiden ze. Op hun centrale kon een vliegtuig neerstorten, hij was bestand tegen de zwaarste aardbeving, met een kracht van 8 op de schaal van Richter. Helaas had een aardbeving deze keer voor het eerst in de Japanse geschiedenis een kracht van 9. De moderne mens wil echter niet erkennen dat zijn mogelijkheden begrensd zijn.

Ook in Frankrijk kreeg ik het te horen: ‘Onze kerncentrales zijn absoluut veilig.’ Hetzelfde in de Verenigde Staten. En in Zwitserland. De Russische natuurkundige Aleksandrov, grondlegger van de Sovjetkernenergie, schreef dat Sovjetkerncentrales zo ongevaarlijk waren als een samowar. Je zou ze op het Rode Plein kunnen bouwen. Naast het Kremlin.

Ik herinner me mijn eerste bezoeken aan de Tsjernobyl-zone: in de lucht cirkelden tientallen helikopters, over de wegen dreunde legermaterieel, tot tanks aan toe. Soldaten met automatische wapens waren onderweg. Op wie moesten ze schieten? Op de natuurwetenschap? De geleerden liepen lange tijd in hun gewone kleding in de buurt van de kokende centrale. Zonder maskers. In Tsjernobyl dachten de mensen nog niet in Tsjernobyl-dimensies. Ze gedroegen zich alsof het oorlog was.

Voor mijn ogen veranderde de pre-Tsjernobyl-mens in de Tsjernobyl-mens.

De wereld om hen heen was nieuw. Ook was er een nieuwe vijand. De dood bleek opeens veel onbekende gezichten te hebben. Je kon hem niet zien, niet vastpakken en hij had geen geur. Er waren zelfs geen woorden die konden beschrijven hoe mensen plotseling bang werden voor water, aarde, bloemen en bomen. Dit hadden ze nog nooit meegemaakt. Alles leek zo vertrouwd – dezelfde kleur, vorm, geur – en alles kon doden. Een bekende onbekende wereld. Van kilometers radioactief besmette grond werd de bovenlaag afge-

graven en in betonnen containers ter aarde besteld. Aarde begraven in aarde. Ook huizen werden begraven, en auto's. Straten werden gewassen, brandhout...

In de ochtendstafvergaderingen van de opruimingsdienst werd heel nuchter vastgesteld: 'Dit gaat tien mensenlevens kosten, dat twintig...' En die mensen werden gevonden. Vrijwilligers. Wie kan daarna nog beweren dat kernenergie de goedkoopste energie is?

Vandaag de dag zijn er in de wereld 440 kerncentrales in bedrijf, in bijna 30 landen. In de VS zijn het er 103, in Frankrijk 59, in Japan 55 en in Rusland 31. Voldoende voor de ondergang van de wereld. Twintig procent van alle centrales staat in aardbevingsgevoelige gebieden. In Wit-Rusland, het land dat het meest onder de Tsjernobyl-ramp geleden heeft, zijn ze begonnen met de bouw van een nieuwe centrale, precies op de plek waar honderd jaar geleden een aardbeving met een kracht van 7 op de schaal van Richter plaatsvond. Metersdiepe scheuren in de aarde herinneren hier nog aan. De bouw van de Wit-Russische kerncentrale legt een enorme druk op een bevolking die daar niet om gevraagd heeft. Rusland gaat de centrale bouwen. Bij de ondertekening van het contract verklaarde Poetin dat deze centrale veiliger zou zijn dan die in Japan.

Rusland zwemt in de oliedollars en plant de lancering van tientallen kleine Tsjernobyls in de Stille Oceaan – drijvende kerncentrales. Ze worden gebouwd voor verkoop aan Indonesië en Vietnam.

Bij zoiets denk je onwillekeurig aan de Russische dichter Velimir Chlebnikov, die droomde over een wereldregering.

Het heeft iets mystieks, dat op de dag van de Japanse catastrofe, op de Amerikaanse markt de verkoop van de nieuwste versie van de iPod van start ging, die onder fans van Apple een ware hysterie veroorzaakte. Van hoogwaardige technologie verwacht de huidige mens alleen gemak en comfort. En de markt investeert alleen in zaken die direct winst opleveren. Onze consumptie groeit eindeloos, en dit nu noemen we vooruitgang. Evenzo noemen we de perfectionering van vernietigingswapens vooruitgang.

Vraag eens aan inwoners van Tsjernobyl die sterven aan de gevol-

gen van radioactiviteit, aan Japanners die als door een wonder de huidige ramp overleefd hebben, aan familie van de overledenen, waar hun behoeften in bestaan, wat zij zich voorstellen bij vooruitgang. Wat zouden ze kiezen – een nieuwe smartphone, een auto of het leven?

Je zou toch denken dat na Hiroshima, Nagasaki en Tsjernobyl de beschaving een andere weg zou kiezen – zonder kernenergie. We moeten weg uit het atoomtijdperk. Andere wegen zoeken. Nog altijd leven we met de angst van Tsjernobyl: land en huizen zonder mensen, akkers die weer in bossen veranderen, dieren die in mensenhuisen wonen. Honderden dode elektriciteitsleidingen, honderden kilometers straten die naar het niets leiden.

Ik schreef over het verleden, maar het bleek de toekomst.

Maart 2011

Historische verantwoording

‘Belaroes, Wit-Rusland...Voor de wereld zijn wij terra incognita – onbekend, onverkend land. Iedereen weet van Tsjernobyl, maar dan alleen in verband met Oekraïne en Rusland. Wij moeten nog over onszelf vertellen...’

Narodnaja gazeta, 27 april 1996

‘Op 26 april 1986, om 1 uur, 23 minuten en 58 seconden, verwoestte een serie ontploffingen de reactor en het gebouw van de vierde eenheid van de Tsjernobyl Atoomenergiecentrale (AEC), die dicht bij de Wit-Russische grens ligt. De Tsjernobyl-catastrofe was de ergste technologische catastrofe van de twintigste eeuw.

Voor het kleine Wit-Rusland (bevolking 10 miljoen mensen) bleek het een nationale ramp, hoewel de Wit-Russen zelf geen enkele kerncentrale op hun grondgebied hadden. Het is vanouds een agrarisch land, met een voornamelijk op het platteland wonende bevolking. Ten tijde van de Grote Vaderlandse Oorlog vernietigden de Duitse fascisten in Wit-Rusland 619 dorpen en hun inwoners. Na Tsjernobyl verloor het land 485 dorpen en gehuchten; 70 zijn er voorgoed onder de aarde begraven. In de oorlog kwam één op de vier Wit-Russen om het leven, tegenwoordig woont één op de vijf Wit-Russen op besmette grond. Het betreft 2,1 miljoen mensen, van wie 700.000 kinderen. Onder de factoren die van invloed zijn op de de-

mografische teruggang neemt straling de belangrijkste plaats in. In de oblasten Gomel en Mogiljov (die het meest te lijden hebben gehad van de ramp van Tsjernobyl) ligt het sterftcijfer onder pasgeborenen op 20 procent.

Als gevolg van de catastrofe is er in de atmosfeer 50×10^6 curie radionucliden uitgestoten, waarvan 70 procent op Wit-Rusland neerviel: 23 procent van het grondgebied is besmet met radionucliden met een concentratie van meer dan 1 curie per km^2 cesium 137. Ter vergelijking: in Oekraïne is 4,8 procent van het grondgebied besmet en in Rusland 0,5 procent. De oppervlakte landbouwareaal dat besmet is met een concentratie van 1 of meer curie per km^2 bedraagt meer dan 1,8 miljoen hectare; het gebied besmet met strontium 90 met een concentratie van 0,3 of meer curie/ km^2 beslaat ongeveer 0,5 miljoen hectare. Van de landbouwgronden is 264.000 hectare onbruikbaar geworden. Wit-Rusland is een land van bossen; 26 procent van de bossen en meer dan de helft van het grasland ligt echter in de uiterwaarden van de rivieren de Pripjat, de Dnjepr en de Sozj en behoort tot de radioactief vervuilde zone...

Als gevolg van de permanente uitwerking van kleine stralingsdoses vermeerdert elk jaar het aantal patiënten met kanker, verstandelijke handicaps, neuropsychische aandoeningen en genetische mutaties...'

'Tsjernobyl', *Belaroeskaja entsiklopedia*, 1996,
blz. 7, 24, 49, 101, 149

'Volgens waarnemingen werd er op 29 april 1986 een grote radioactieve wolk geregistreerd in Polen, Duitsland, Oostenrijk en Roemenië; op 30 april in Zwitserland en Noord-Italië; op 1 en 2 mei in Frankrijk, België, Nederland, Groot-Brittannië en Noord-Griekenland, op 3 mei in Israël, Koeweit en Turkije...

Tot op grote hoogte uitgestoten gasvormige en vluchtige stoffen verspreidden zich wereldwijd: ze werden geregistreerd op 2 mei in Japan, op 4 mei in China, op 5 mei in India en op 5 en 6 mei in de vs

en Canada. In minder dan een week tijd werd Tsjernobyl een probleem van de hele wereld.’

*Gevolgen van de Tsjernobyl-ramp in Wit-Rusland, Minsk,
Internationaal Hoger Sacharovcollege voor Radio-ecologie,
1992, blz. 82*

‘De vierde reactor, nu bekend als “het Deksel”, bewaart, als voorheen, in zijn schoot van loodgewapend beton ongeveer 200 ton kernmateriaal. Bovendien is de brandstof gedeeltelijk vermengd met grafiet en beton. Wat er zich op dit moment afspeelt, weet niemand.

De sarcofaag is snel gebouwd, de constructie is uniek en de ingenieurs uit Sint-Petersburg zullen er waarschijnlijk trots op zijn. Hij moest dertig jaar mee kunnen. Ze hebben hem echter “op afstand” gemonteerd, platen zijn aaneengelast met behulp van robots en helikopters – vandaar ook de spleten. Volgens sommige gegevens is de speelruimte door barsten inmiddels meer dan 200 vierkante meter, waaruit radioactieve aerosol blijft ontsnappen. Als de wind uit het noorden waait, treedt in het zuiden activiteit op van as met uranium, plutonium en cesium. Bovendien zijn op zonnige dagen bij het uitschakelen van het licht in de reactor lichtbundels te zien die van boven neervallen. Wat is dit? Ook regen dringt naar binnen. En als er vocht in de massa met brandstof terecht komt, kan er een kettingreactie ontstaan...

De sarcofaag is een overledene die ademt. Hij ademt de dood. Waartoe is hij nog in staat? Niemand geeft hier antwoord op, tot nu toe is het niet mogelijk door te dringen tot de vele knooppunten en constructies om te weten te komen hoe bestendig hij nog is. Maar tegelijkertijd begrijpt iedereen dat het uiteenvallen van het Deksel zou kunnen leiden tot gevolgen die zelfs nog erger zijn dan in 1986...’

Tijdschrift *Ogonjok*, nummer 17, april 1996

‘Tot Tsjernobyl waren er in Wit-Rusland op elke 100.000 inwoners 82 gevallen van kanker. Nu zijn de statistieken als volgt: op elke 100.000 inwoners zijn er 6000 zieken. Het aantal is bijna 74 keer groter geworden.

Het sterftecijfer is de laatste tien jaar gestegen met 23,5 procent. Van ouderdom sterft 1 op de 14 mensen, voornamelijk in de arbeidsproductieve leeftijd van 46 tot 50 jaar. In de meest besmette gebieden is onder medisch toezicht vastgesteld dat van elke 10 mensen er 7 ziek zijn. Als je door de dorpen rijdt, valt op dat het gebied bezaaid is met begraafplaatsen...’

‘Nog steeds zijn veel gegevens onbekend. Ze worden nog steeds geheimgehouden, zo monsterlijk zijn ze. De Sovjet-Unie stuurde 800.000 soldaten in kort dienstverband naar de plaats van de ramp en riep rampenbestrijders op met een gemiddelde leeftijd van 33 jaar. En in het leger namen jongens dienst die net van school kwamen.

Alleen al in Wit-Rusland staan in de lijsten van rampenbestrijders 115.493 namen opgenomen. Volgens de gegevens van het ministerie van Gezondheid zijn tussen 1990 en 2003 8553 van deze mensen overleden. Dat zijn twee mannen per dag...’

Zo begon de geschiedenis... We schrijven het jaar 1986... Op de voorpagina’s van de Sovjet- en buitenlandse kranten staan reportages over de rechtszaak tegen de schuldigen aan de Tsjernobyl-ramp.

Maar nu... Denk maar eens aan een leeg gebouw met vier verdiepingen. Een huis zonder bewoners, maar wel met spullen, meubels, kleding die door niemand meer gebruikt wordt. Omdat dat huis in Tsjernobyl staat. Uitgerekend in dat huis in die uitgestorven stad werd door degenen die een oordeel moesten vellen over de schuldigen van de kernramp een kleine persconferentie gehouden. Op het allerhoogste niveau, in het Centraal Comité van de Communistische Partij, was besloten dat de kwestie op de plaats delict behandeld moest worden.

In Tsjernobyl zelf. De rechtszaak werd gehouden in het gebouw van het plaatselijke Cultuurhuis. In de beklagdenbank zaten zes mensen: de directeur van de kerncentrale Viktor Brjoechanov, hoofdingenieur Nikolaj Fomin, adjunct-hoofdingenieur Anatoli Djatlov, chef ploegendienst Boris Rogozjkin, chef reactorwerkvloer Alexander Kovalenko en inspecteur van het Staatstoezicht Kernenergie in de USSR Joeri Laoesjkin.

De publieke tribune was leeg. Er zaten alleen journalisten. Overigens woonden hier al geen mensen meer, de stad was 'gesloten' als 'zone onder verscherpte stralingscontrole'. Maar was dat misschien juist de reden waarom ze deze plaats hadden uitgekozen om recht te spreken? Hoe minder getuigen, hoe minder ophef. Geen tv-ploegen en geen westerse journalisten. Natuurlijk wilde iedereen de tien schuldigen, onder wie ook mensen in Moskou, in de beklagdenbank zien. Ook de moderne wetenschap moest haar verantwoordelijkheid dragen. Men werd het eens over de zondebokken.

Het vonnis... Viktor Brjoechanov, Nikolaj Fomin en Anatoli Djatlov kregen tien jaar. De anderen kregen minder. In gevangenschap stierven Anatoli Djatlov en Joeri Laoesjkin aan de gevolgen van ernstige radioactieve straling. Hoofdingenieur Nikolaj Fomin verloor zijn verstand. Maar de directeur van de centrale Viktor Brjoechanov zat de volledige tien jaar uit. Een paar familieleden en journalisten wachtten hem op. De zaak ging ongemerkt voorbij.

De voormalige directeur woont in Kiev en werkt als een eenvoudige bediende in een bedrijfje...

Zo eindigt de geschiedenis.

'De komende tijd staat Oekraïne een grandioos bouwwerk te wachten. Boven de sarcofaag die het in 1986 verwoeste vierde blok van de Tsjernobyl AEC bedekte, wordt een nieuw dak gebouwd met de naam 'de Ark'. Voor dit project hebben 28 donorlanden voor de komende tijd een eerste kapitaalvoorziening toegezegd van meer dan 768 miljoen dollar. De nieuwe afsluiting moet niet 30 maar 100 jaar

mee kunnen. De constructie is grandioos, want ze moet voldoende omvang hebben om te kunnen werken aan de herbegravenis van de ruïne. Er moet een massief fundament gelegd worden; in feite moet er een bodem van kunstrots gelegd worden uit betonnen pilaren en platen. Vervolgens moet er een reservoir worden aangelegd waarin de radioactieve afvalstoffen die onder de oude sarcofaag vandaan vloeien, worden opgevangen. De nieuwe afsluiting zal vervaardigd worden uit staal van de allerbeste kwaliteit, dat in staat zal zijn om de gammastralen tegen te houden. Alleen aan metaal al is er 18.000 ton nodig..

De Ark is zonder precedent in de geschiedenis van menselijke bouwwerken. In de eerste plaats vanwege de afmetingen – het dubbele omhulsel is 150 meter hoog. En wat de esthetiek betreft, benadert hij de Eiffeltoren..’

Naar gegevens van Wit-Russische internetkranten
in de jaren 2002–2005

Een eenzame menselijke stem

‘Ik weet niet waar ik het over zal hebben... Over de dood of de liefde? Of is dat hetzelfde... Wat zal ik vertellen?’

We waren pas getrouwd. Als we buiten liepen, hielden we elkaar nog bij de hand vast, zelfs als we een winkel in gingen. Altijd met zijn tweeën. Ik zei tegen hem: “Ik hou van je.” Maar ik wist nog niet eens hoeveel... Ik had geen idee... We woonden in een appartementengebouw van de brandweer waar hij werkte. Op de eerste verdieping. Er waren nog drie andere jonge gezinnen, we deelden een keuken met elkaar. Beneden, op de begane grond, stonden de brandweerwagens. Rode brandweerwagens. Dat was zijn werk. Ik wist altijd waar hij was en wat hij deed. Midden in de nacht hoorde ik herrie. Er werd geschreeuwd. Ik keek uit het raam. Hij zag mij en zei: “Doe het kleine raampje dicht en ga slapen. Er is brand bij de reactor. Ik kom gauw weer terug.”

De explosie zelf heb ik niet gezien. Alleen vlammen. Het leek wel of het alweer licht werd. De hele hemel. De vlammen waren hoog. En zwarte walm. Een vreselijke hitte. En hij kwam maar niet. De zwarte walm kwam van het brandende bitumen, het dak van de reactor was bedekt met bitumen. Hij vertelde later dat het wel leek of ze over teer liepen. Ze probeerden de vlammen neer te slaan, maar het vuur laaide steeds weer op. Ze schopten het brandende grafiet naar beneden. Ze waren vertrokken zonder beschermingspakken, gewoon in hun korte mouwen. Ze waren niet gewaarschuwd, ze hadden een gewoon brandalarm ontvangen.

Vier uur. Vijf uur. Zes... Om zes uur zouden we naar zijn ouders gaan. Aardappels poten. Het is veertig kilometer van Pripjat tot Sperrizje, het dorp waar zijn ouders woonden. Zaaïen, ploegen... hij was dol op dat werk. Zijn moeder vertelde me vaak dat ze hem niet naar de stad hadden willen laten gaan en zelfs een nieuw huis voor hem hadden gebouwd. Maar hij moest in dienst. Hij diende in Moskou bij de brandweer van het leger en toen hij terugkwam wilde hij alleen maar brandweerman worden! En niets anders! (*Stilte.*)

Soms lijkt het of ik zijn stem hoor. Levend. Zelfs foto's hebben op mij niet zo'n uitwerking als een stem. Maar hij roept me nooit... ook in mijn dromen niet. Ik ben degene die hem roept...

Zeven uur. Om zeven uur berichtten ze me dat hij in het ziekenhuis lag. Ik haastte me ernaartoe, maar er was een politiekordon om het ziekenhuis heen en er werd niemand doorgelaten. Alleen de ambulances konden doorrijden. De politieagenten schreeuwden: de ambulances zijn radioactief, kom niet dichterbij. Ik was niet alleen, alle vrouwen van mannen die 's nachts bij de reactor waren, stonden daar. Ik zocht een vriendin van mij die dokter was in dat ziekenhuis. Ik hield haar vast bij haar doktersjas toen ze uit een ambulance kwam: "Laat me binnen!" – "Dat kan niet. Hij is er slecht aan toe. Allemaal trouwens." Ik bleef haar vasthouden. "Ik wil hem alleen even zien!" – "Goed, zei ze, snel dan. Vijftien, twintig minuten." Ik zag hem... Hij was helemaal opgezwollen en opgeblazen. Je kon zijn ogen bijna niet zien. "Hij heeft melk nodig. Heel veel melk," zei mijn vriendin tegen me. "Ze moeten zeker ieder drie liter melk drinken." – "Maar hij drinkt geen melk." – "Nu wel." Veel dokters, verpleegsters en vooral de verpleeghulpen in dat ziekenhuis werden na verloop van tijd zelf ziek en gingen dood. Maar dat wisten we toen nog niet.

Om tien uur 's morgens overleed operator Sjsjenok... Hij overleed als eerste. De eerste dag... We hoorden dat er een tweede onder het puin lag: Valera Chodemtsoek. Ze konden hem niet bereiken. Hij was in beton gegoten. We wisten toen nog niet dat zij de eersten waren van velen...

Ik vroeg hem: "Vasenska, wat kan ik doen?" – "Maak dat je weg-

komt! Ga weg! Je krijgt een kind.” Ik was zwanger. Maar hoe kon ik hem alleen laten? Hij smeekte me: “Ga weg, red de baby!” – “Eerst moet ik melk voor je halen en dan zien we wel.”

Mijn vriendin Tanja Kibenok kwam aansnellen... Haar man lag op dezelfde zaal... Haar vader was bij haar, hij was met de auto. We stapten in en reden naar het dichtstbijzijnde dorp om melk te halen. Een kilometer of drie buiten de stad... We kochten flink wat drieliterflessen melk. Zes stuks, zodat er genoeg was voor iedereen. Van de melk moesten ze echter vreselijk overgeven... Ze verloren steeds het bewustzijn, ze waren permanent aan het infuus. De dokters zeiden dat ze gasvergiftiging hadden opgelopen, niemand had het over straling. De stad liep vol met militair materieel en alle toegangswegen werden afgesloten. Overal soldaten. Er reden geen forensentreintjes meer, geen interlokale treinen. De straten werden gereinigd met een of ander wit poeder... Ik maakte me zorgen hoe ik morgen bij het dorp zouden komen om verse melk voor hem te kopen. Niemand zei iets over straling. Alleen de soldaten droegen stofmaskers. De stadsbewoners haalden brood uit de winkels, open zakken met broodjes. Pateitjes lagen open en bloot op de toonbank. Het leven ging gewoon door. Alleen... de straten werden met poeder schoongemaakt.

’s Avonds lieten ze me het ziekenhuis niet in... Er stond een menigte mensen rondom. Ik stond tegenover zijn raam, hij kwam bij het raam en schreeuwde me iets toe. Zo wanhopig! Iemand in de menigte had het verstaan: ze werden vannacht naar Moskou gebracht. De vrouwen kwamen in een groep bij elkaar staan. We besloten dat we met hen mee zouden gaan. Laat ons bij onze mannen! Jullie hebben het recht niet! We vochten en krabden. De soldaten – ze stonden al twee rijen dik – duwden ons terug. Er kwam een dokter die bevestigde dat ze naar Moskou gevlogen zouden worden, maar dat we kleren moesten brengen, wat ze aan hadden gehad naar de reactor was verbrand. Er reden al geen bussen meer en we holden door de hele stad. We renden terug met tassen, maar het vliegtuig was al vertrokken. Ze waren ons te slim af geweest. Opdat we daar niet zouden staan schreeuwen en huilen.